

and Ethnicity are connected in biographies of female entrepreneurs of Turkish background.

Finally, part VII (Islamic Economies), offers three perspectives on economic activities related to the Muslim minority: *Trans-culturality as Practice: Turkish Entrepreneurs in Germany* by R. Pütz, *The Construction of 'Turks in Germany' as a Target group of Marketing* by M. Kulinna, and a paper by K. Bälz on *Islamic Financing Transactions in European Courts*.

As this very brief overview indicates, the papers collected in the volume do not form a systematic attempt to situate Muslims and Islam in German society, much less a coherent analytical framework. What they each offer are more or less specific insights into aspects of the multifaceted encounter of German majority society and the Muslim minority. Together, moreover, the papers offer a good overview over the scholarly field, not least through their bibliographical references. It is a pity, in this respect, that there is no collected bibliography. As is often the case with collected volumes like this, the quality of the contributions varies. The strength of the volume thus lies less in the theoretical sophistication of its chapters, and the book will hardly set a new agenda in the research on Muslims in Germany. Together, however, the chapters provide a broad and interesting overview over many important aspects of the dynamic process in which Muslims and Islam are becoming a part of German society. For a Danish audience the volume may be particularly interesting because it shows the German context as significantly different from the Danish in two respects: For one, the contributions to the volume reflect a public discussion that over the past decade has been significantly less agitated and polarized than the Danish. Secondly, the volume shows that sheer size as well as a different historical trajectory have made today's Germany into a significantly more heterogeneous society as

Denmark, which may explain at least part of the less agitated response in Germany to the emergence of a Muslim minority.

Af Heiko Henkel, lektor, ph.d.

Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Tarif Khalidi: *Den muslimske Jesus: Jesusord og fortællinger i islamisk litteratur.*

Oversat fra engelsk af Marie Juul Petersen. Forlaget Mimer, 2008.

Tarif Khalidis *Den muslimske Jesus*, foreligger nu i dansk oversættelse. En gennemlødige og mundret oversættelse med dertil kort forord af Professor Jørgen S. Nielsen. Med oversættelsen har det danske publikum fået lettere adgang til et værk, der præsenterer dem for et billede af Jesus, som ikke blot er ukendt uden for en arabisk-islamisk kultur, men som også indeholder den største samling af Jesus-relaterede fortællinger inden for den ikke-kristne litteratur.

Bogens opdeling: Bogen er delt i to dele, hvoraf den første del, indledningen, giver den overordnede historiske og litterære ramme for Jesusordene og fortællingerne – den tekstsamling, Khalidi betegner som ”det muslimske evangelium”. Den anden del udgøres af selve evangeliet. Teksterne er arrangeret og nummereret i kronologisk orden, hvoraf de fleste ledsages af righoldige bio- og bibliografiske henvisninger til arabiske kilder og hver fortællings specifikke ophavs kontekst.

Et godt indtryk af spændvidden i de litterære og religionshistoriske problemstillinger, som det muslimske evangeliums opståen og udvikling rejser, får man i den emnemæssigt bredt anlagte introduktion, som må siges at indtage en nøgleposition i bogen. Khalidi begynder med en kort oversigt over udviklingen inden for vestlige studier af Jesus-billedet i Koranen og betoner

paradigmeskiftet, væk fra studier, der vedholdende forsøgte at placere Jesus-billedets oprindelse i de kristne apokryfe skrifter til en mere nuanceret opfattelse af Koranens fremstilling af Jesus. Denne nuancering kan ifl. Khalidi føres tilbage til to faktorer: en litterær-kritisk nyvurdering af mytens plads og funktion i trossystemer, og opdagelsen af *Nag Hammadi*-teksterne, som har betydet, at vi nu ved meget mere om den østlige kristendom, ”som danner den umiddelbare baggrund for den koranske Jesus” (side 20). I forlængelse heraf fremhæves, hvordan de nytestamentlige apokryfe skrifter har fået en fornyet aktualitet, dels i forhold til, hvordan man skal opfatte Koranens fremstilling af Jesus, dels, hvordan de koranske Jesusbilleder har bevaret langt mere af den *dekanoniserede* kristne Jesus-skikkelse, end man hidtil har antaget. Implikationerne af denne nye forskning uddybes og diskuteres i relation til Koranens Jesus, det muslimske evangeliums tidlige kontekst, og ikke mindst i forhold til aspekter, der vedrør ”evangeliets” eskatologiske, asketiske og polemiske virkningshistorie og funktion.

Khalidi viser, hvordan Jesus til forskel fra koranens øvrige profeter, kom til at indtage en særlig fremtrædende rolle, både i Koranen og i fortællinger fra det muslimske evangelium helt indtil 1700-tallet. Her fremhæves især den frelseshistoriske funktion, ”som Jesus fik i det alment accepterede islamiske scenarie, der angår verdens ende” (s. 39). Selvom denne eskatologiske rolle ikke er særlig detaljeret beskrevet i evangelierne, antyder Khalidi, at de østlige kirkers forskelligartede accentueringer af denne rolle i adskillige dommedagsscenerier, synes at komme til orde i eskatologiske *hadith*-beretninger, og generelt i ”den etablerede muslimske dogmatik” (s. 39).

Ved at benytte sig af betegnelsen ”det muslimske evangelium” frisætter Khalidi den

religionshistoriske tænkning fra århundreders stridslystne meningsudvekslinger om Jesus’ teologiske status, for i stedet at identificere en meta-religiøs, ja imaginær, religiøs figur, der ikke blot bevares i adskillige beretninger som en frelseshistorisk skikkelse uden kristologi, men som videregives og fremstilles som et moralsk forbillede i intern muslimsk polemik. Ved at kombinere grundige analyser af forskellige teksttyper (især pietistiske og asketiske tekster af bl.a. Abu Hâmid al-Ghazâlî, Ibn ’Arabî og Ibn Qutayba) med et skarpt blik for de kulturelle, sociale og historiske sammenhænge teksterne indgår i, afdækker Khalidi, hvordan det muslimske evangeliums Jesus-skikkelse skabes gennem en reproduktiv fortolkning, og får sin *mimetiske præsens* i en litterær overlevering, der formår at overvinde og samtidig bibeholde forbindelsen til sit oprindelige, koranske og bibelske tekstgrundlag. På den baggrund forekommer det frugtbart at læse det ”muslimske evangelium” som tekstlige efterladenskaber, der etablerer deres eget litterære univers, og forstå *den muslimske Jesus* som en litterær eller narrativ karakter, der udfører bestemte roller i et teologisk bestemt handlingsmønster. Fortællingerne skal nemlig ifl. Khalidi læses som litterære konstruktioner, der implicit afspejler forfatterens tankeverden, dvs. deres teologi, ideologi, sociale og politiske visioner, som de udfolder i med- og modspil til deres samtidige kulturelle og religiøse situation. Det er i denne tankeverden, fortællingernes egentlige, implicite budskab og underliggende betydning er at finde, selv om de bogstaveligt beretter om en skikkelse fra en fjern historisk fortid.

Og heraf følger en anden ting, som Khalidi helt på linje med nyere forskningsresultater påpeger: Den koranske Jesus er på ingen måde uden relation til et bibelsk miljø og et kristent apokryft materiale i den hellenistiske civilisation. Khalidis redegørelse

giver i den sammenhæng et glimrende indblik i det religiøse miljø, som både den koranske Jesus og det muslimske evangelium havde baggrund i. Den koranske Jesus levede ikke som et fremmedgjort, dødt levn fra fortiden, der efterfølgende videregives til en senere tid som simultan med dennes oplevelsesvirkelighed. Den Jesus man præsenteres for i det muslimske evangelium, bør snarere ses som en funktion af åndelig bevaring og overlevering, der bragte sin skjulte historie med sig i en *post*-koransk fortælling om Jesus.

Noget af det, som fik stor betydning og som klart belyser dette punkt, er ifl. Khalidi den nærorientalske religiøse kontekst, som må have været forudsat som fælles viden mellem Koranen på den ene side og visse af Det Gamle og Det Nye Testaments skrifter, kanoniske og apokryfe, på den anden. Den første af alle hermeneutiske betingelser bliver således ifl. Khalidi, at den Jesus man har at gøre med i Koranen, i virkeligheden udspringer af den "ortodokse og kanoniske og den uortodokse og apokryfe kristne tradition" (side 29). Samtidig understreger Khalidi – ikke mindst ud fra den Jesus, som præsenteres i fortællinger om fromhed, askese og i den religiøse litteraturgenre *Qisas al-Anbiyâ'*, - at Jesus' profetiske "stemme" i Koranen også udgjorde et uundværligt element i det muslimske evangelium; et element, der i høj grad var med til at bestemme dets litterære opbygning og teologiske karakter. Det er stort set dette, Khalidi minutiøst uddyber i resten af den lange, solide og formidrende introduktion til Jesu ord og fortællinger i islamisk litteratur.

Tarif Khalidis opgave har været at forbinde et fragmenteret kildemateriale i et større, ikke-kanoniseret repertoire (skønlitterære *adab*-tekster, sufitekster, visdomslitteratur og profet- og helgenbiografer), og dette er lykkedes i overordentlig høj grad, og endog på en så

læservenlig måde, at bogen kan fange den, som kun har et flygtigt kendskab til den islamiske tradition. Samtidig har Khalidi taget et af de første skridt til at udvikle islamforskningen i litterærvidenskabelig retning; for mig at se vil denne bog derfor nok få sin hovedbetydning i, at det i det videre arbejde med en rekonstruktion af den muslimske Jesus-skikkelse ud fra litterærvidenskabelige udgangspunkter bliver denne bog, man kommer til at tage udgangspunkt i og forholde sig til. Værket lægger i hvert fald stærkt op til videre arbejde med de enkelte fortællingers virkningshistoriske placering, både i det muslimske evangelium og i den inter-religiøse polemik.

Af Saer el-Jaichi Cand.mag. i Islamiske Studier
Speciale i moderne kritisk arabisk-islamisk
tænkning

Lasse Koefoed & Kirsten Simonsen: "Den fremmede", byen og nationen – om livet som etnisk minoritet.

Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag 2009, 265 sider.

"Hvad er etniske minoriteters erfaringer og muligheder for at føle sig 'hjemme' i forskellige socio-rumlige formationer? Hvordan konstruerer de deres by og deres nation i praksis og fortælling?", er de forbundne spørgsmål kultur-geograferne Lasse Koefoed og Kirsten Simonsen i bogen søger at åbne for besvarelser af (s.10). Dermed skriver de sig ind i problemstillinger, som er klassiske i udforskningen af (etniske) minoriteter, minorisering og relationen mellem minoriteter og majoriteter. Men bogen skiller sig samtidig ud. For det første gennem en forpligtethed på teoretiseringen af problemstilling og tilnærmelse til besvarelsen af spørgsmålene; og for det andet gennem den geografiske/rumlige